

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

28ste JAARGANG, NUMMER 4, APRIL 1992

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

OOSTDUITSE WERFARBEIDERS IN AKTIE

Toen kort na de zogenaamde 'Wiedervereinigung' van de beide Duitslanden eerst het spoorwegpersoneel in de voormalige DDR in staking ging en vervolgens, nog geen twee maanden later, ook de bestellers en sorteerdere van de Oostduitse PTT de arbeid neerlegden, lieten, op grond van de economische verhoudingen, kenners van de situatie al een waarschuwing horen: bij deze twee arbeidskonflikten zou het bepaald niet blijven. Grote loonverschillen, een toenemend verlies aan arbeidsplaatsen als gevolg van ingrijpende wijzigingen van de maatschappelijke verhoudingen en aanzienlijke verschillen tussen Oost en West op het gebied van de sociale zekerheid lieten er geen twijfel over bestaan of in tal van bedrijfstakken zouden de arbeiders zich verzetten tegen een onaanvaardbare achterstand op hun klaslegenoten in het Westen.

Wat te voorzien was is gebeurd: op het grondgebied van de 'nieuwe deelstaten' zijn er nu hier, dan daar kleine of grote stakingen uitgebroken, waarbij (veelal niet ingewilligde) eisen werden gesteld, die in feite er steeds op neerkwamen dat de aktievoerders hun levenspeil tot hetzelfde of – voorlopig althans en in eerste instantie – bijna hetzelfde niveau als in het westelijke deel van Duitsland.

Omdat de meeste van deze stakingen in, naar verhouding betrekkelijk kleine bedrijven uitbraken, kort van duur waren en een bijna 'normale' verschijning werden, schonken de bladen er maar weinig aandacht aan. Anders werd dat toen in februari j.l. duidelijk bleek, dat de strijdbaarheid toenam, het verzet grotere betekenis kreeg, het aantal betrokken arbeiders groter werd en nog andere strijdmethoden werden toegepast dan het neerleggen van het werk alleen. Het zijn de werf arbeiders van de Oostduitse havensteden geweest, in het bijzonder die in Rostock, die wat dit betreft de spits afbeten.

Direkte aanleiding tot een reeks van spektakulaire akties waren plannen tot verkoop van de Oostduitse werven via de zogenaamde 'Treuhand' aan de hoogste bieder, gegadigden uit Hamburg en Noorwegen, zoals al tal van Oostduitse ondernemingen, ten voordele van het Westduitse kapitaal, geprivatiseerd waren. Gezien de inmiddels hoge werkloosheid en de vrees voor toeneming ervan – het percentage bedraagt inmiddels 25 en sedert de 'Wende' hebben 25.000 mensen hun baan in de scheepsbouw verloren – rees er tegen de desbetreffende plannen fel verzet.

Het begon met een grote demonstratie in Rostock. Tussen de 3.000 en 5.000 betogers

trokken naar een plein in het centrum van de stad en gaven daar met getrommel en getoeter uiting aan hun gevoelens. De politie greep niet in. 's Avonds trokken een kleine tweehonderd personen naar de 'Stadhalle' waar op dat moment door allerlei figuren uit de wereld van de politiek, het bedrijfsleven en de sport feest werd gevierd. De demonstranten wilden een vreedzaam protest laten horen en wisten door te dringen tot de foyer. Daar werden ze ingesloten, waarop ze vrijwillig de aftocht bliezen. Dat verhinderde niet dat vervolgens de met schilden en stokken uitgeruste politie ten tonele verscheen om er 'Justig' op los te knuppelen.

Twee weken eerder — Rostock was gedurende geruime tijd getuige van sociale onrust — werd het gebouw van de tv en radio bezet. Na een betrekkelijk geweldloze ontruiming probeerde (oproer)politie buiten tot hardhandig optreden over te gaan, zonder veel succes vanwege de weerstand van de arbeiders.

De akties van de arbeiders hadden er inmiddels toe geleid dat de Oostduitse zender geen nieuwsberichten of andere programma's meer uitzond, uiteraard om de luisteraars zo min mogelijk over het konflikt te informeren..

Op een van de laatste januari-avonden trok een 1000 deelnemers tellende 'Karnavals-optocht' naar het omroepgebouw en verlangde daar dat de zender weer in de lucht zou komen. Toen dat gebeurde danste de stoet in de binnenstad de polonaise.

Bij dit alles bleef het niet. Er volgden: een bezetting van drie grote werven aan de Oostzeekust, in Wismar, Rostock en Warnemünde, alsmede die van een motorenfabriek. De bezetting leek als twee druppels water op die welke vele jaren geleden door de arbeiders van de Upper Clyde Shipyard in Glasgow werd ondernomen, dat wil zeggen, er was sprake van wat men in Groot-Brittannië een 'work-in' noemde: de werf werd bezet, maar tijdens de bezetting werkte het personeel dóór.

Behalve die bezetting van de werven (en de motorenfabriek) was er ook een tijdelijke bezetting van het stadhuis van Rostock.

Op het moment dat we deze regels schrijven hebben wij over het verdere verloop van de strijd in Rostock en omgeving nog geen nadere informatie. Wel is ons meegedeeld dat de arbeiders voortdurend, 'nieuwe' — overigens in het Westen al lang bekende — strijdmethoden toepassen en dat er aanhoudend sociale spanning heerst.

(Afgesloten half maart)

— o —

OVER THEORIE EN PRAKTIJK EN OVER VOORHOEDEN EN MASSA-AKTIE

Merkwaardig feit: er is, voor zover wij weten, in het Nederlands nooit op zo'n vroeg tijdstip en in zulke heldere bewoordingen uiteengezet dat niet de revolutionaire theorie de voorwaarde vormt voor de revolutionaire praktijk en dat massa-akties niet door voorhoeden op gang kunnen worden gebracht, dan door iemand van wie héél het gedachtegoed eigenlijk met een dergelijke, soms bijna profetisch betoog, lijnrecht in strijd was.

Mevrouw Henriëtte Roland Holst, want over die spreken wij, door velen een tijdlang ten onrechte voor een (historisch) materialiste gehouden, heeft, ook dan wanneer zij zich na uitgebreide studie vraagstukken in het algemeen en met de klassenstrijd van de arbeiders in het bijzonder bezig hield, nooit anders dan blijk gegeven van een bijkans puur idealis-

tische levensbeschouwing en van een uitgesproken voluntarisme ¹⁾.

Op zichzelf behoeft, gezien de tijd waarin zij leefde en de partij waarbij zij zich een tijdlang had aangesloten, noch het een noch het ander te verwonderen. Verwonderlijk is slechts dat uitgerekend zij, idealiste in hart en nieren en met een schier onwrikbaar geloof in datgene wat de menselijke wil tot stand vermag te brengen, zich naar wij zullen zien, op een gegeven moment (en tijdelijk) uiterst kritisch heeft uitgelaten over het idealisme der sociaaldemokratie en met klem gewaarschuwd heeft voor een overschatting door zogenaamde 'voorhoeden' van wat door dergelijke groepen 'de revolutionaire wil' wordt genoemd. Nog verwonderlijker mag het heten, dat de, zoals gezegd heldere teksten waarin daarvan sprake is, bij nauwkeurige beschouwing zelf onbewust in niet geringe mate, een soms nauw merkbaar, dan weer wat luider zich aandienende idealistische geest ademen. In de bedoelde teksten is Henriëtte Roland Holst een idealiste die zich uit naam van het 'socialistisch ideaal' tegen het idealisme keert en uit naam van een 'verheven moraal' tegen wat zij als een 'verdorven politieke moraal' beschouwt. Niettemin: wanneer men afziet van haar gemoraliseer en haar idealistische achtergrond buiten beschouwing laat, dan staan kaarsrecht op de voorgrond in haar betoog een stuk of wat passages van betekenis en van een gehalte dat men, uitzonderingen daargelaten, bij de meesten van haar tijdgenoten zelden, bij hen die zich heden, al dan niet met zekere pretentie 'socialist' noemen, vrijwel nimmer aantreft. Zij blijken bovendien aan aktualiteit vrijwel niets te hebben ingeboet, al doen zij, door de overdreven bloemrijke taal waarvan Nederlands bekendste dichteres zich bedient en haar o.i. zeer gezochte vergelijkingen ouderwets en gedateerd aan. Wat de 'tachtigers' van destijds op papier plachten te zetten leest zich nu eenmaal minder gemakkelijk dan het proza van de tachtigers van nu, maar het heeft, voor zover het op de maatschappij betrekking heeft, veelal wél meer inhoud.

De strekking van deze min of meer uitvoerige inleiding is uiteraard deze, dat zij min of meer wil verklaren waarom wij hier aandacht schenken aan een verhandeling van meer dan 70 jaar geleden, maar die, wat de kern van de zaak betreft, ook gisteren zou kunnen zijn opgesteld en die heel wat meer aandacht verdient dan zij vermoedelijk ooit heeft gekregen. Maar serieus luisteren naar serieuze kritiek is nooit de sterke zijde geweest, noch van de gematigde, noch van de radikale sociaaldemokratie, die zich als bolsjewisme aandienende of zich als 'links communisme', 'dissident communisme', 'trotskisme', 'maoïsme' of wat voor naam ook aandient.

Dat de schrijfster zelf zich slechts na weinig jaren van haar vroegere opvattingen heeft gedistancieerd is naar onze mening een logisch gevolg van haar, soms door haarzelf met klem ontkende, maar tenslotte – zo mogelijk – nog veel duidelijker zichtbaar geworden idealisme. Maar dat is volstrekt onbelangrijk, even onbelangrijk, maar al weer even logisch en begrijpelijk als dat er bij haar ook passages te vinden zijn die haar hier bedoelde en goed beargumenteerde betogen regelrecht weerspreken.

Wat, om met de minst wezenlijke te beginnen, haar kritiek op de sociaaldemokratie betreft: de sociaaldemokratische parlamentsfrakties, zo heet het in een omvangrijke, in februari 1918 verschenen studie, ²⁾ zijn

„onderdelen der partij-koalities op wier schommelstoel het parlementaire leven berust . . . de sociaaldemokratische fractie werd . . . , door angst voor mislukking der

1) Voluntarisme: opvatting dat de wil, het willen van primaire betekenis is.

2) Henriëtte Roland Holst - Van der Schalk, „Revolutionair massa-aktie”, 429 blz. Wij hebben in het vervolg bij het citeren de bloemrijke uitwijdingen, geëxalteerde regels en niet ter zake doende tussenzinnen weggelaten. Met die kant van haar, uit haar wezen stammende, schrijfstijl hebben wij ons in het bovenstaande al genoegzaam bezig gehouden. De ouderwetse spelling hebben wij niet gehandhaafd.

beloofde hervormingen, aan de regering en andere partijen der meerderheid geketend . . . ; de scherpte der kritiek op de regering en meerderheidspartijen . . . moest getemperd worden om de bondgeno(o)t(en) niet te ontstemmen; de regering die door de socialisten werd gesteund, moest doorlopend worden voorgesteld als een regering naar het hart der socialisten . . . Verder maakt deelneming . . . koalities de partij tot een terrein voor baantjesjagers . . . elke kleine, onbeduidende hervorming werd als een ‚stuk socialisme’ geprezen!! Nodig was ‚handigheid, sluwheid, gevatheid, speciale kennis der parlementaire routine en diplomatieke takt’ . . . De parlementaire arbeid werd steeds omvangrijker . . . het droeg ertoe bij de parlementariërs tot vakmensen te maken . . . Hun werk met zijn vele technische en juridische fijnheden, zijn ingewikkelde combinaties en kansberekeningen, verzelfstandigde steeds meer . . .”

Men behoeft hier voor ‚angst voor mislukking der beloofde hervormingen’ slechts ‚angst voor het CDA of zorg om het regeerakkoord’ te lezen en voor de woorden ‚om de bondgeno(o)t(en) niet te ontstemmen’, ‚om de koalitiepartner te ontzien’ in de plaats te zetten of de aktualiteit van deze woorden springt in het oog en zij schijnen gisteren wel voor figuren als Kok en Wöltgens te zijn neergeschreven.

Maar zoals gezegd, deze kritiek lijkt alleen maar op de onze, maar verschilt daarvan in dit belangrijke opzicht, dat Henriëtte Roland Holst het gesignaleerde als een fout van een oorspronkelijk ‚socialistische’ partij beschouwt, die verburgerlijkt is en naar haar oorspronkelijk uitgangspunt zou moeten terugkeren. Wij verstaan daarentegen de sociaaldemokratie als een van oorsprong burgerlijke partij. Deze kritiek, zeggen wij, heeft, zoals Henriëtte Roland Holst haar formuleert, voor ons eigenlijke onderwerp slechts zijdelings betekenis. Om theorie en praktijk is het ons te doen, over voorhoede en massa-actie gaat het, en wel om geen andere reden dan dat het daar gedurende bijna onze gehele eeuw in de praktijk van de arbeidersbeweging om is gegaan en nog altijd gaat. Hoe omtrent de onderlinge verhouding van theorie en praktijk, het handelen van voorhoedegroepen en het optreden van de arbeiders zelf gedacht wordt vormt een antwoord op de vraag of men met de oude of met de nieuwe arbeidersbeweging heeft te doen.

In principe staat iedere partij, groep of stroming, die in wezen tot de oude arbeidersbeweging moet worden gerekend, op het ooit door Lenin kernachtig geformuleerde standpunt, dat er ‚zonder revolutionaire theorie geen revolutionaire praktijk” kan zijn. In feite, wij spraken reeds van haar tegenstrijdigheden, deelt ook Henriëtte Roland Holst deze mening. Zij is ook nadat zij in 1911 de SDAP verlaten heeft ³⁾ tot ver in de jaren twintig een typische sociaaldemokrate gebleven. Wij hebben de typische Jacobijnse zienswijze van Lenin steeds bestreden en omgekeerd betoogd, dat er zonder revolutionaire of wat voor praktijk dan ook geen enkele theorie kan zijn.

In de studie nu waaruit wij hier citeren vinden wij Henriëtte Roland Holst ondubbelzinnig aan onze zijde en dat met bewoordingen die tot op heden niets aan overtuigingskracht hebben ingeboet, niets van hun scherpte hebben verloren en waaraan wij nauwelijks iets toe te voegen hebben.

„Nimmer kan de massa”, zo zegt zij op blz. 372, ‚langs de weg der zuiver verstandelijke redenering tot heroïsche (bedoeld zijn natuurlijk ‚revolutionaire’) daden bezielde worden . . . Pas de daad van kollektief verzet geeft de stoot tot de omverwerping der vermolmde instellingen”. Even verderop heeft zij het nog veel duidelijker neergeschreven. Daar heeft zij het over de ‚spontane handelingen der massa’ en vestigt er vervolgens met

3) Naar aanleiding van de door de partij en de bij het NVV aangesloten transportarbeidersbond bij de zeeliedenstaking van dat jaar aangenomen houding.

nadruk de aandacht op, dat het ,overwegend spontaan karakter van de massa-actie in tegenstelling staat tot de methoden van (de traditionele) organisatie." „De revolutionaire massa-actie", zo luidt de passage verder, „voert de spontane menselijke activiteit die haar eerste voorwaarde is (spatiëring van ons – D & G) hoog boven haar normale peil uit en brengt de scheppende kracht tot een spanning, in ,normale' tijden onbereikbaar . . . wat mensen in staat stelt tot lichamenlijk-geestelijke prestaties, welke hun in rustiger omstandigheden zelf een raadsel schijnt."

En even verder (zelfde bladzijde): „De verhoogde spanning der psychische krachten kan niet willekeurig worden veroorzaakt, wat in de praktijk betekent, dat revolutionaire acties niet vooruit kunnen worden vastgesteld."

Weer wat verder (blz. 374): „De spontane activiteit der massa gaat ver uit boven de bewuste methodische activiteit der organisatie; in sommige gevallen gaat zij zelfs recht tegen deze laatste in."

Afgezien ervan dat mevrouw Holst naar onze smaak wat te sterk de nadruk legt op ,psychische' of ,scheppende krachten' beschrijft zij hier een proces, dat ieder die bereid is van de werkelijkheid uit te gaan, moeilijk kan ontkennen, al beschrijft zij het op een andere plaats dan ook – om redenen die wij al kort hebben genoemd – op andere wijze.

Er is nog iets dat opvalt in de analyses waarover wij hier spreken: Henriëtte Roland Holst heeft oog voor iets, waarvoor men in de ,arbeidersbeweging allesbehalve oog pleegt te hebben en waarop wij eigenlijk voor het eerst gestoten zijn in de junidagen van 1953 toen de Oostduitse arbeiders in opstand kwamen tegen het bolsjewistische systeem van Walter Ulbricht. Tijdens diskussies in de Spartacusbond vestigde onze sindsdien gestorven makker Theo Maassen er de aandacht op, dat toen (en ook onder andere omstandigheden) arbeiders zich zonder aarzelen kunnen verzetten tegen de gewapende militaire macht en/of politietroepen der heersenden, omdat zij zich de gevolgen of de uitwerking van een in hun ogen vrij onschuldige demonstratie of betoging in het geheel niet kunnen voorstellen. Zouden zij dat wél kunnen, zij zouden zich wel driemaal bedenken eer zij in verzet kwamen of het zelfs geheel uit hun hoofd laten.

Henriëtte Roland Holst schrijft (blz. 371):

„De intensiteit ener emotie groeit in verhouding tot het aantal mensen waarover zij zich verspreidt; de massa overtreft het individu niet slechts absoluut, maar ook naar verhouding vele malen in energie van overtuiging en intensiteit van hartstocht. Terwijl emotionele en begerende vermogen in de kollektieve ziel versterkt wordt, ondergaan daarentegen de zuiver verstandelijke vermogens van kritiek en redenering in haar een verzwakking. Een massa waarin deze vermogens al hun kracht behielden, zou verlamd worden door twijfel. Het revolutionaire elan kan de individuen pas geheel meeslepen wanneer de logische beoordeling van de mogelijke gevolgen van hun daden voor hen-zelf naar de achtergrond van hun bewustzijn wijkt . . ."

Waar in deze passage van energie, van ,overtuiging' sprake is, hebben wij onze bedenkingen en vragen wij ons af of daarvan wel, juist bij het beschreven proces, sprake is. Voor het overige stemmen de waarnemingen van Henriëtte Roland Holst nauwkeurig overeen met dat wat men kon konstateren bij de Oostduitse arbeidersopstand en op andere momenten van strijd, waarvan Henriëtte Roland Holst ook een aantal voorbeelden geeft. Dat deze waarnemingen alleen maar bijdragen tot de konklusie, dat de wezenlijke klassenstrijd een spontaan karakter draagt, behoeft nauwelijks betoog.

Om nogmaals van de spontaniteit op de verhouding tussen theorie en praktijk terug te komen, elders in hetzelfde hoofdstuk schrijft Henriëtte Roland Holst:

„Van de scharen die in 1789 (in Frankrijk) de Bastille en in 1793 de Tuilerieën bestormden had waarschijnlijk slechts een zeer klein deel Montesqueu en Rousseau, Voltaire en de Encyclopedisten gelezen ⁴⁾.

Wij houden het er op, dat niet ‚waarschijnlijk‘, maar vast en zeker niemand van de genoemde schare van de ‚geleerde‘ boeken van die schrijvers kennis heeft genomen, zomin als in onze tijd een werk als ‚Das Kapital‘ door de arbeiders wordt gelezen. Nou en? Is dat van enige invloed op hun strijdbaarheid? Nee natuurlijk. Die is geen gevolg van hun belesenheid, maar van hun dagelijkse ervaring in het produkte- en distributieproces.

Henriëtte Roland Holst herhaalt het nog eens nadrukkelijk, waar zij zegt (blz. 378) dat: „. . . niet in de eerste plaats het gesproken en geschreven woord, maar de voortdurende oefening, de telkens herhaalde daad de beslissende faktor (is) . . .”

Het zijn woorden die niet enkel Lenin zich zou hebben kunnen aantrekken, maar die ook gericht schijnen tegen de diverse ‚Jakobijnse‘ groepen en groepjes van onze dagen.

De standpunten die door Henriëtte Roland Holst begin 1918 worden ingenomen en hierboven door ons zijn weergegeven, werden door haar destijds uitvoerig toegelicht en beargumenteerd aan de hand van wat de toenmalige werkelijkheid, dat wil zeggen de praktijk van de klassenstrijd liet zien. De ruimte ontbreekt ons om op die toelichtingen hier nader in te gaan. Wij zien daar des te gemakkelijker van af, omdat er in de sindsdien verstreken jaren vele nieuwe en nog veel duidelijker voorbeelden zijn geweest die ter ondersteuning van die standpunten kunnen worden aangevoerd, vooral na de Tweede wereldoorlog.

Henriëtte Roland Holst heeft nog lang genoeg geleefd om er eventueel door in haar standpunten te worden gesterkt. Maar dat is, zoals ieder weet, niet gebeurd. Aan het eind van haar leven publiceerde zij haar herinneringen onder de titel: ‚Het vuur brandde voort‘ en het ‚vuur‘ waarop hier gedoeld wordt is de ideologie van de sociaaldemokratie waardoor ieder werkelijk vuur wordt gedoofd. We herhalen het: mevrouw Holst is haar leven lang, ook in de tijd dat zij het zogenaamde ‚religieus-socialisme‘ omarmde, idealiste, volutariste en sociaaldemokrate geweest. Ja, het is juist dit, wat gemaakt heeft dat zij zonder al te veel moeite de illusies van de officiële sociaaldemokratie door christelijke illusies heeft kunnen vervangen.

Dat zij tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog dingen over theorie en praktijk, voorhoeden en massa-aktie heeft gezegd, die weinig heel lieten van de sociaaldemokratische illusies, is een (tijdelijk) gevolg hiervan, dat destijds de maatschappelijke werkelijkheid zich met zoveel kracht aan de objektieve waarneemster opdrong, dat zij er eenvoudig niet meer omheen kon en haar idealisme en volutarisme naar de achtergrond werden gedrongen en overschaduwden.

Naar de achtergrond. Ze werden niet volledig overwonnen en uitgeroeid, ze bleven latent aanwezig en staken zelfs tussen de kritische uitspraken over spontaniteit e.d. de kop op.

Zo verklaart zij bijvoorbeeld op blz. 423 geheel in strijd met en in tegenstelling tot alles wat zij op dit punt betoogd heeft, dat: „in de proletarische revolutie massa-akties doorgaans plaats vinden onder leiding van en in revolutionaire organisaties gegroepde voorhoede.”

Vraagt men ons waarom wij voor haar tegengestelde zienswijze de aandacht vragen en haar ‚voorhoede-standpunt‘ laten voor wat het is, dan is het antwoord simpel. Tussen 1918 en nu heeft de internationale praktijk, dat wil zeggen het spontaan optreden van de

4) Filozofen en moralisten, werkzaam in Frankrijk in de tweede helft van de 18e eeuw.

arbeiders in diverse landen, alsmede de wijze waarop het tot dit optreden kwam, ondubbelzinnig aangetoond dat niet organisatorische of theoretische standpunten bepalend zijn voor de strijd, maar dat omgekeerd de zelfstandige strijd van de arbeiders tot nieuwe opvattingen en nieuwe strijdvormen voert. Niet de sympathie of verwantschap met bepaalde analyses bepaalt onze kijk op de zaak, maar de realiteit van de maatschappelijke ontwikkeling.

Tot slot nog een enkel woord om te bewijzen, dat wij niet zonder grond beweren, dat Henriëtte Roland Holst altijd, ook in de tijd dat zij zichzelf voor een radikaal-materialiste en marxiste hield (en ook door anderen daarvoor werd gehouden) een typisch sociaaldemokrate was, die v er stond van de positie die zij meende in te nemen. Bijvoorbeeld: overal waar zij Marx citeert, citeert zij hem fout, dat wil zeggen in overeenstemming met de sociaaldemokratische interpretatie. Zij heeft het over de noodzakelijke verovering van de staatsmacht; zij meent dat de maatschappij slechts werkelijk veranderen zal indien er sprake is, niet van een verandering in de produktieverhoudingen, maar van ‚een algemene omkeer in de gedachten en gevoelens, in de zeden en gebruiken, de vormen en gewoonten van het dagelijks leven’ (!). En zij houdt, men zal zich niet verbazen, ‚socialisatie’, dat wil zeggen staatskapitalisme voor socialisme. Dat houdt in dat men haar werk met zeer gemengde gevoelens en herhaaldelijk niet met instemming leest.

Maar desondanks: ontwikkelingen die zich tegen het eind van de Eerste Wereldoorlog als voorboden van latere ontwikkelingen aankondigen zijn haar niet ontgaan. Dat brengt haar op een van de laatste bladzijden als een soort van algemene konklusie tot de uitspraak dat: „de meest logische argumentatie en het vurigste beroep op de gevoelens van de massa deze niet tot handelen brengen.”

Zo is het inderdaad. Maatschappelijke strijd wordt vanwege (tegengestelde) maatschappelijke belangen gevoerd. Zo Henriëtte Roland Holst dit maar nauwelijks of in het geheel niet ziet, of verzuimt d aar van uit te gaan, wat zij opmerkt over de problemen die ons hier hebben bezig gehouden, zal van betekenis blijven zolang de oude arbeidersbeweging hoe langer hoe meer tot een anachronisme wordt en de nieuwe, zelfstandige beweging der arbeiders aan kracht en betekenis wint en daarbij steeds nieuwe vormen van strijd ontstaan. Strijdvormen immers ondergaan voortdurende veranderingen, evenals de maatschappelijke verhoudingen zelf. Ook dat is Henriëtte Roland Holst niet ontgaan:

„Het wezen der massa-aktie (is) evenmin onveranderlijk als dat van welke andere sociale categorie ook”.

Het is een van de laatste zinnen die zich in feite nogmaals zowel tegen de sociaaldemokratie als al haar bolsjewistische varianten keren.

— o —

SAKS WERD BEPAALD NIET GEDUPEERD

Binnen een betrekkelijk kort tijdsbestek zijn in de achter ons liggende jaren vier – soms zeer omvangrijke – studies verschenen die gezamenlijk aan de hand van nieuw bronnenonderzoek, de geschiedenis van de SDAP vanaf haar oprichting tot aan of tot en met de Tweede Wereldoorlog in beeld brengen.

In chronologische volgorde gebeurde dat niet. In 1974 verscheen het boek van H.F. Cohen, *Om de vernieuwing van het socialisme. De politieke oriëntatie van de Nederlandse*

sociaaldemokratie, 1919-1930. Daarop kwam in 1989 het werk van H. Buiting, *Richtingen en partijstrijd* uit, dat handelt over de periode die loopt van de oprichting der partij tot aan het beroemde of beruchte kongres van Deventer in 1909. Nog in hetzelfde jaar publiceerde P.J. Knegtman een verhandeling over de SDAP in de jaren '30 en tenslotte zag in februari van dit jaar een wat kleiner boek over de PvdA en haar lotgevallen als 'erfgename' van de SDAP het licht van Joh. S. Wijne.

Het sluitstuk werd gevormd door een studie van Bas van Dongen, die op 11 maart j.l. aan de Leidse universiteit promoveerde op een proefschrift over de nog niet behandelde periode van de Eerste Wereldoorlog.

Over twee van deze vijf boeken kunnen we geen zinnige opmerking maken. Het werk van Cohen hebben we nimmer onder ogen gehad of besproken gezien. Het betrekkelijk dunne werkje van Wijne kennen we slechts via een 'samenvatting' en enkele weinig lovende dagblad-recensies. De omvangrijke werken van Buiting en Van Dongen munten beide uit door gedegen onderzoek en steken wat dat betreft ver boven het boek van Knegtman uit.

De lezer zal begrijpen dat voor zover wij van het zojuist van de pers gekomen, bijna 900 bladzijden tellende boek van Van Dongen spreken, ons oordeel voorlopig is. Wij hebben er nog maar zeer gedeeltelijk kennis van kunnen nemen en het is niet onze bedoeling er hier een bespreking van te geven. Men zal die te zijner tijd in „Daad en Gedachte” aantreffen ¹⁾.

Dat wij desondanks, vooruitlopende op die bespreking van Van Dongens werk, over zijn studie een aantal opmerkingen willen maken – geenszins bij wijze van recensie – heeft een bijzondere reden. Het tijdvak dat hij behandelt is, zoals gezegd, het tijdvak van de Eerste Wereldoorlog en Van Dongen trekt de grenzen van dat tijdvak ruim. De verhandeling eindigt niet met de dag van de wapenstilstand (11 november 1918) maar wordt tot aan veel latere datum voortgezet. En dat betekent dat binnen de beschreven en onderzochte periode de zogenaamde 'Novemberrevolutie' van Troelstra valt. In feite vormt de analyse van alle met november 1918 verband houdende feiten en ontwikkelingen het kernstuk ofwel zwaartepunt van het boek. In dat 'kernstuk', bij elkaar ruim 200 bladzijden, wat dus een kwart van het boek vormt, hebben wij ons, alvorens met systematisch lezen te beginnen, opmerkzaam verdiept.

Over de kwaliteit en het eraan ten grondslag liggende onderzoek willen wij hier al evenmin spreken als over de kwaliteit van het boek in z'n geheel. Het is ons om wat anders te doen.

Wij hebben onze lezers meer dan eens gesproken over de even beknopte als knappe analyse (niet meer dan zegge en schrijve zes bladzijden groot) die, slechts enkele dagen na de novembergebeurtenissen van de hand van J. Saks verscheen en waarin de wenzelijke betekenis ervan werd blootgelegd. *De week der dupes* heette het stuk, een titel die verwees naar een reeks uiterst verwarrende politieke gebeurtenissen in het 17e eeuwse Frankrijk, gebeurtenissen die zich met ieder op een vals spoor zettende snelheid binnen nog geen 24 uur voltrokken en welk etmaal daarom in de geschiedenis bekend is gebleven als *de dag der dupes*.

Saks was getroffen door een zekere overeenkomst. In november 1918 duurde de complete verwarring en verrassing geen etmaal, maar enkele dagen. Net als destijds in Frankrijk deed zich hier te lande nauwelijks na het ontstaan van de ene situatie een nieuwe situatie voor die in niets op de voorafgaande leek en alles als bij toverslag zó anders maakte,

1) Een bespreking van het boek van Henny Buiting verscheen in „Daad en Gedachte van juni '89, nummer 6.

dat vriend noch vijand meer wist waar hij of zij aan toe was.

Niet aan de levendige schildering van de vele verrassingen waardoor verrasten zich soms niet weinig gedupeerd voelden, ontleent de analyse van Saks haar betekenis, maar hieraan, dat hij tot een zienswijze komt die geheel en zeer grondig verschilt van alles wat anderen, beroepshistorici uit het burgerlijk kamp in de eerste plaats, over november 1918 hebben geschreven.

Om die zienswijze, dat Troelstra in 1918 er niet zozeer op uit was om ‚revolutie te maken’ dan wel uit alle macht heeft willen voorkomen dat anderen dat zouden doen.

Bart van Dongen deelt die mening niet. Welke meningsverschillen hij ook met andere auteurs mag hebben, hij staat aan hun kant met zijn opvattingen dat Troelstra megesleept door zijn ‚revolutionair sentiment’ bepaalde feiten – niet ‚de toestand’ maar de geest in zijn partij – verkeerd beoordeelde en op grond van die ‚vergissing’ een beleid voerde dat als het aansturen op een – vooral politieke – omwenteling gekarakteriseerd moet worden. Naar onze mening betekent dit dat ook Van Dongen, gelijk vrijwel iedereen, de dupe werd van de schijn.

Het wonderlijke is dit, dat op vrijwel iedere bladzijde waarop Van Dongen deze zienswijze ontwikkelt en uiteenzet hoe er, en aan de hand van welke bronnen, hij er toe gekomen is, de bewijzen te vinden zijn, dat Saks praktisch als enige degene is geweest die niet de dupe van de (revolutionaire) schijn werd.

Telkens en telkens weer verneemt men dat niet alleen Troelstra en degenen die hem steunden, vooral een handelend optreden van ‚radikale revolutionairen’ vreesden, maar dat ook vakbondsbestuurders en dergelijke vrees koesterden en om die reden voortdurend twijfelden en voor de reeds genoemde ‚verrassingen’ zorgden.

In het bewuste laatste hoofdstuk, dat ‚De vergissing’ van Troelstra’’ is getiteld, verschijnt Troelstra als de ‚revolutionair’. Bij Saks is hij de man die de revolutie wilde voorkomen en de bestaande orde wél hervormen maar niet omverwerpen wilde. Maar bij Van Dongen is, ondanks het algemene beeld, de revolutionair Troelstra (met een aantal gelijkgezinden de revolutionair ofschoon hij de revolutie vreesde en haar onoverkomelijke hinderpalen in de weg legde.

Tot dusver kon iedereen verklaren, dat de analyse van Saks geheel voor zijn rekening bleef. Nu het boek van Van Dongen is verschenen is dat naar onze mening volstrekt onmogelijk geworden. Op tientallen bladzijden daarvan vindt men genoeg materiaal bijeengebracht voor de konklusie dat op de weinige door Saks geschreven pagina’s een realistischer schildering van de Novembegebeurtenissen wordt gegeven dan met welke andere schildering ook. Dat uitgerekend deze analyse van Saks niet door Van Dongen wordt genoemd en ontbreekt in zijn literatuuropgave is iets waarover men zich verwondert. Of toch niet?

– o –

WAT DOEN DE VERPLEEGKUNDIGEN IN NEDERLAND EN WAT DEDEN ZE IN FRANKRIJK?

Een kleine twee jaar is het tamelijk rustig geweest in de zorgsector. Akties zoals de verpleegkundigen in 1989 en 1990 hebben gevoerd, zijn er niet of nauwelijks geweest en het grote publiek heeft bepaald niet de indruk gekregen dat het ziekenhuispersoneel de laatste

tijd ,in opstand verkeerde of met een opstand dreigde. Nadat de VVIO ¹⁾ en een aanverwante van onderop gevormde organisatie zich min of meer in een vakbond hadden getransformeerd of zich (ten dele) bij de vakbeweging hadden aangesloten scheen daar de bij overleg en kompromis behorende ,rust' te heersen die vakbeweging en vakverenigingswerk kenmerken. Maar schijn bedriegt.

Onder de as die van een ludiek optreden is overgebleven smeult het vuur. De nog altijd bestaande loonachterstand, de enorme werkdruk als gevolg van personeelsgebrek zijn van dien aard, dat geen enkele organisatie, van welke aard ook, blind en doof kan blijven voor de stijgende onrust en gedwongen is opnieuw met duidelijke eisen bij de overheid aan te kloppen en door de achterban gedwongen wordt het niet bij kloppen alleen te laten.

Op het moment dat wij deze regels schrijven is het nog niet duidelijk wat er zal gebeuren. De bonden dreigen, schreef *De Volkskrant* op woensdag 4 maart, met een groot cao-konflikt. In hoeverre dat speciaal bedoeld is om de aangesloten leden gesrust te stellen, tot kalmte te manen en in het gareel te houden weten we niet. Maar op dinsdag 3 maart wist *NRC/Handelsblad* te berichten, dat de bonden voorlopig niet tot actie zullen overgaan doch allereerst (op 14 maart) een manifestatie zullen houden. Niet in Den Haag, zoals verpleegkundigen destijds zelf organiseerden, maar in Zwolle. De kunst van het stoomafblazen heeft de vakbeweging altijd voortreffelijk verstaan.

Het verschil tussen zelfstandig optreden en optreden onder vakbondsleiding blijkt ook hieruit, dat, zoals een bestuurder dezer dagen tegenover een radioverslaggever verklaarde, ,er geen ludieke akties meer zullen komen', geen akties derhalve die niet passen bij de traditionele methoden der nauw met de burgerlijke maatschappij verbonden ,erkende' organisaties.

Wat de verpleegkundigen en verzorgenden in de naaste toekomst doen, of zij het overleg over hun looneisen en hun werkomstandigheden aan de bonden zullen overlaten dan wel op een gegeven moment zelf daaraan kracht zullen bijzetten is derhalve iets wat niemand weet en moeilijk valt te voorspellen. Wat we echter wel weten is, wat – in het afgelopen jaar – hun Franse kollega's deden, die in min of meer vergelijkbare positie verkeren. Het heeft misschien zin daarover het een en ander mee te delen.

Precies als in Nederland scheen in Frankrijk de protestbeweging van de verpleegsters enigszins te verflauwen nadat in 1988 uit de oorspronkelijk spontaan gevormde, aldus genaamde coördinatie, drie nieuwe vakbonden werden gevormd. Bij twee ervan, de Nationale Coördinatie van Verpleegsters (Franse afkorting CNI) en de Franse Verpleegsters Unie (Franse afkorting UIF) zijn uitsluitend verpleegsters aangesloten en deze beide organisaties zijn – min of meer – zelfstandig, althans niet aangesloten bij een van de grote Franse vakverbonden. Daarnaast is er nog een afdeling van het van oorsprong christelijke, dat wil zeggen katholieke vakverbond CFDT. CNI en UIF bestaan in hoofdzaak uit ziekenzusters die een paar jaar terug nog uit traditie bij een van de oude vakbonden waren aangesloten, maar daaruit (in 1989) werden geroeyerd vanwege hun strijdbaarheid en zelfstandig optreden.

In de Parijse regio werd inmiddels een kollektief gevormd in hoofdzaak bestaande uit ongeorganiseerde vertegenwoordigsters van dertig ziekenhuizen. Zo was de situatie toen in 1990 en 1991 de strijd weer oplaaide. De arbeidsverhoudingen waren op dat moment slechter dan ooit.

In de herfst van 1991 werden grote demonstraties gehouden tegen de overheidsplannen voor een hervorming van de gezondheidszorg, plannen die een grote overeenkomst

1) Verpleegkundigen en Verzorgenden In Opstand.

vertoonden met die welke bij ons telkens weer op stapel worden gezet. Het doel ervan was: verhoging van de produktiviteit, meer zelfstandige bedrijfsvoering der diverse ziekenhuizen en de vaststelling van een budget voor iedere verpleeginrichting waarmee deze maar moet zien uit te komen. Bovendien zou er een centralisatie van de ziekenhuizen moeten komen, zouden er grotere, stedelijke of regionale ziekenhuizen moeten komen, wat dan gepaard zou gaan met de verdwijning van 60.000 ziekenhuisbedden. Tenslotte zouden 'onrendabele' inrichtingen, zoals provinciale ziekenhuizen en psychiatrische klinieken, worden opgeheven.

Aan deze plannen werd in 1988 al een begin van uitvoering gegeven, wat de aanleiding vormde tot de grote acties van dat jaar. Iedere verandering maakte de werkomstandigheden ondraaglijker. Van de verpleegsters werd méér gevergd, de arbeidstijd werd flexibel, er werden meer overuren gemaakt, de pauzes werden niet meer op de vastgestelde uren gehouden of in het geheel niet meer en de arbeidstijd werd verlengd. Een van de gevolgen heeft zich ook in Nederland voorgedaan: de belangstelling voor het verpleegstersberoep nam sprongsgewijze af; velen verkozen een ander soort betrekking en het tekort aan gezondheidswerk(st)ers steeg tot meer dan 2.000.

Aan het felle protest hier tegen en aan een actie voor loonsverhoging werd in de zomer van 1991 door praktisch alle personeelsleden van 25 ziekenhuizen in de Parijse regio deelgenomen. Het kantoorpersoneel blokkeerde de loonadministratie, door het personeel van de wasafdeling werd twee maanden lang gestaakt.

In 1991 staakten allereerst de helpsters en helpers van de anaesthesisten (die ook in Nederland hebben gestaakt). De artsen toonden zich solidair, dat wil zeggen: namen bepaalde handelingen voor hun rekening, maar na vijf weken kwam er een einde aan die actie zonder dat er veel was bereikt.

In de herfst van 1991 kwamen al diverse typen van het ziekenhuispersoneel in actie. Alle ziekenhuizen in Parijs en een groot aantal in de provincie werden er door getroffen. Maar zo krachtig als in 1988 was de beweging niet. Toen was het een spontaan en zelfstandig optreden, dat aan de actie haar omvang en haar dynamisch karakter verleende. Nu was het anders, nu handelden (gevolg ongetwijfeld van de inmiddels geschapen vakbondsstructuur) de diverse beroepskategorieën afzonderlijk. Men trad niet als eenheid, maar gescheiden op, en aan dat gescheiden optreden hield de vakbeweging vast en de regering deed haar best dat gescheiden optreden nog in de hand te werken.

Begin november 1991 nam de strijdbaarheid af. Er werd een soort van 'sit-down'-actie voor het ministerie van gezondheid gehouden waaraan door de handhavers van 'de orde' met waterkanonnen en traangas een einde werd gemaakt. Negen verschillende vakbonden gingen naar de onderhandelingstafel, het in de Parijse regio gevormde kollektief zag daar niets in.

De onderhandelingen leidden ertoe, dat de minister extra premies (maar alleen voor de verpleegsters) in het vooruitzicht stelde en 5.500 nieuwe banen voor 1993 toezegde. Maar met de vervulling van die belofte is tot op heden zelfs nog geen begin gemaakt, evenmin als met de beloofde verkorte duur van de nachtdienst.

Nog voor de weinig opleverende onderhandelingen werden afgesloten kwam het in Toulouse, waar men het vergeefse wachten blijkbaar zat was en kennelijk in bonden en overheid niet het minste vertrouwen had, tot de felste botsing uit deze periode: op 12 november '91 werd het werk in een der klinieken in deze stad een tijdlang volledig neergelegd, in het grootste ziekenhuis van Toulouse staakte tweederde van het personeel. Verpleegsters en verzorgsters kwamen iedere dag in vergadering bijeen, de doktoren werden verplicht die bijeenkomsten bij te wonen, patiënten moesten tijdelijk naar andere

ziekenhuizen worden overgebracht. De direkties dreigden een soort van werkdwang in te voeren, maar niettegenstaande dat dreigement werd de aktie voortgezet. Men eiste meer gelijke arbeidsvoorwaarden, meer loon, premies en meer verlofdagen.

De strijdvaardigheid en volharding ten spijt werd in Toulouse geen enkel resultaat geboekt. Niettemin wierp de dáár gevoerde aktie elders wel degelijk enige vruchten af: bij de cao-onderhandelingen in Parijs werd een deel van de gestelde eisen ingewilligd.

Over de strijd van het Franse ziekenhuispersoneel in de eerste maanden van 1992 beschikken wij (nog niet) over konkrete informatie. Wat uit het bovenstaande wel duidelijk naar voren komt is de nauwe overeenkomst tussen de situatie in de gezondheidszorg dáár en die in Nederland. In hoeverre dat hier en ginder tot opleving van de strijd zal voeren en of de vormen daarvan ook dezelfde trekken zullen vertonen moet worden afgewacht.

Op het moment dat dit opstel werd geschreven moesten de onderhandelingen over nieuwe kollektieve arbeidsvoorwaarden voor 450.000 Nederlandse gezondheidswerk(st)ers nog beginnen. Er is, om aan de eisen tegemoet te komen minstens 400 miljoen gulden meer nodig dat staatssekretaris Simons van Volksgezondheid en minister De Vries van Sociale Zaken beschikbaar willen stellen en dat dan nog afgezien van zo'n 170 miljoen die nodig zijn om knelpunten weg te werken.

De bonden voorzien, zeggen ze, ,een golf vzn onrust'. Die is licht te voorzien. Maar na de ervaringen van '89 en '90 vraagt men zich af, wat of die ,golf' zal uitrichten en of de bonden mogelijk, evenals toen, op het laatste moment de kracht van die golf zullen trachten te breken. De tijd zal het leren.

(Afgesloten half maart)

- o -